

Aneta Marek

Akademia Pomorska
Słupsk
kornika@wp.pl

SAKRALNE PODZIEMIA REPUBLIKI CZESKIEJ JAKO ATRAKCJA TURYSTYCZNA

THE SACRED UNDERGROUNDS OF THE CZECH REPUBLIC AS A TOURIST ATTRACTION

Zarys treści: Celem artykułu jest ukazanie podziemnych obiektów sakralnych na terenie Republiki Czeskiej. Podziemia te w przeszłości pełniły różne funkcje, najczęściej pogrzebowe. W pracy przedstawiono ossuaria, krypty ze zmumifikowanymi ciałami czy podziemia, w których mieszczą się różne ekspozycje. Zróżnicowanie architektoniczne podziemi jest dodatkowym walorem, pozwalającym zapoznać się turystom z dawnymi stylami. Na podstawie badań terenowych oraz dostępnej literatury dokonano inwentaryzacji obiektów pod kątem ich udostępnienia na potrzeby ruchu turystycznego.

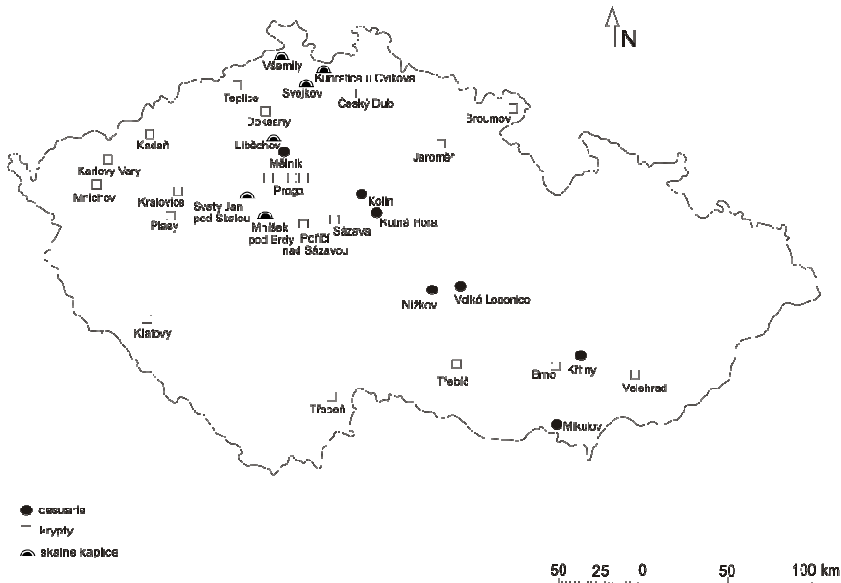
Słowa kluczowe: Republika Czeska, podziemia, ossuaria, krypty, katakumby
Key words: Czech Republic, undergrounds, ossuary, crypts, catacombs

Wstęp

Podziemia Republiki Czeskiej są bardzo zróżnicowane ze względu na pełnioną funkcję oraz lokalizację. Wśród będących przedmiotem zainteresowania turystów znajdują się obiekty pochodzenia naturalnego, jak jaskinie i grotty skalne, a także takie, które powstały w wyniku działalności antropogenicznej. Są to podziemia sakralne, górnicze, zamkowe, militarne, techniczno-przemysłowe oraz piwnice służące winiarstwu. Celem niniejszej publikacji jest prezentacja obiektów podziemnych Republiki Czeskiej znajdujących się w miejscach sakralnych, które udostępniono do celów turystycznych. Są to miejsca grzebalne oraz podziemia, które pełniły funkcje modlitewne lub magazynowe (ryc. 1).

Zainteresowanie turystów miejscami śmierci, pochówków, kultu zmarłych czy katastrof stało się wyznacznikiem wykształcenia nowego kierunku turystyki kulturowej – tanatoturystyki (Komsta 2013; Stasiak, Tanaś 2005; Tanaś 2006, 2008a, b, c).

W większości tworzą one przestrzeń sepulkralną (łac. *sepulcrum* – grób), czyli wypełnioną mogiłami. Jednym z takich miejsc są cmentarze.

Ryc. 1. Rozmieszczenie podziemnych obiektów sakralnych na terenie Republiki Czeskiej
 Fig. 1. The location of underground sacred objects in the Czech Republic

Źródło: opracowanie własne

Cmentarze lokalizowane były zazwyczaj wokół kościoła. Tak zaczęto grzebać zmarłych w średniowieczu. Liczne epidemie, a także toczące się w Europie wojny powodowały, że cmentarze szybko wypełniały się grobami. Rozpoczęto zatem pochówki warstwowe. Z czasem również i ten sposób grzebania szczątków ludzkich przestał spełniać swoją funkcję. W okresie rozbudowy miast zaczęły one rzutować na rozwój przestrzenny osiedli. Wraz ze wzrostem liczby ludności pod koniec średniowiecza pojawił się w miastach problem z lokalizacją cmentarzy i wykorzystaniem miejsca pod zabudowę mieszkalną. W niektórych miejscowościach dopuszczalna była masowa ekshumacja szczątków ludzkich i składanie ich w specjalnie do tego celu przygotowanych katakumbach, kaplicach i kostnicach.

Często w miejscach tych znaleźć można zachowane elementy sztuki architektonicznej sepulkralnej (rzeźba, malarstwo nawiązujące do vanitas i mortis), a także dodatkowo portrety trumienne, tablice nagrobne z inskrypcjami.

Tradycja grzebania zmarłych w przygotowywanych podziemiach dotyczyła głównie budynków kościelnych. Składano w nich przede wszystkim zmarłych zakonników, ale także zasłużonych dla kościoła zamożnych dobroczyńców. W niektórych obiektach sporadycznie chowano też mieszczan.

Niekiedy podziemne chodniki w obiektach sakralnych wykorzystywano jako schronienie dla miejscowej ludności podczas toczących się wojen. Czasem piwnice

pełniły funkcję magazynów i składów. Uwagę zwraca jeszcze jedna grupa podziemi. Są to skalne kaplice. Były one miejscem modlitwy dla prześladowanych wyznawców innych religii bądź odgrywały rolę pustelni.

Ossuaria

W Republice Czeskiej istnieje kilka kaplic czaszek, zwanych ossuariami (łac. *ossuarius* – kostny). Najbardziej znanym z nich jest obiekt w Kutnej Horze, leżący w środkowych Czechach. Kaplica pw. Wszystkich Świętych została zbudowana w XIV w. Jej dolna część posłużyła jako miejsce złożenia kości z likwidowanych grobów. Znajdują się w niej szczątki około 40 000 ofiar epidemii dżumy z połowy XIV w. i wojen husyckich z XV w.

W 1511 r. na wpół ślepy mnich rozpoczął układanie piramidy z czaszek i ludzkich kości. Kolejna duża liczba szczątków ludzkich przybyła po okresie wojny trzydziestoletniej (1618-1648). W 1661 r. kości przełożono, a kaplicę wyremontowano. Po reformach Józefa II majątek klasztorny zakupiła rodzina Schwarzenbergów z Orlika. Autorem wystroju krypty jest František Rint. Czaszki i kości zmarłych posłużyły jako materiał do dekoracji krypty (fot. 1), w tym wykonania ołtarzy, żyrandoli czy też herbu rodzowego książąt Schwarzenbergów (Kulich 2003, [2009?]).

Fot. 1. Kaplica czaszek w Kutnej Horze (fot. A. Marek)
Photo 1. Chapel of Skulls in Kutná Hora (photo by A. Marek)

Druga kaplica czaszek znajduje się w krypcie kościoła św. św. Piotra i Pawła w Mělniku. Kostnica służyła jako miejsce pochówku od lat trzydziestych XVI w. do 1775 r.,

kiedy zamknięto sąsiedni cmentarz, a w 1787 r. kryptę zamurowano. Po przeprowadzonym remoncie kościoła, kryptę ponownie otwarto. W latach 1915-1919 była ona obiektem badań antropologicznych, które przeprowadził prof. dr Jindřich Matiegka. W kostnicy są złożone szczątki ok. 10-15 tys. osób zróżnicowanych pod względem płci, wieku i pochodzenia etnicznego (Bílková i in. 2002).

Jedną z większych czeskich kaplic jest kostnica w kościele św. Jakuba przy ul. Rašínova w Brnie. Jesienią 2001 r. rozpoczęto prace archeologiczne w jego pobliżu (fot. 2) i 30 cm pod powierzchnią znaleziono groby pochodzące z XIII-XVI w. Podczas prac natrafiono na komory przy południowej stronie kościoła wypełnione kośćmi. Według danych szacunkowych podziemia świątyni zawierały szczątki ok. 40-50 tys. osób (Hanuš 2008). Analizy antropologiczne wskazują, że kości należały do osób zmarłych w wyniku różnych epidemii oraz do ofiar wojny trzydziestoletniej (1618-1648). Projekt rewitalizacji i udostępnienia podziemi finansowany był z Regionalnego Programu Operacyjnego NUTS II dla regionu południowo-wschodniego¹. Zwiedzanie obiektu umożliwiono turystom w 2012 r.

Fot. 2. Prace archeologiczne w Brnie we wrześniu 2007 r. (fot. A. Marek)
Photo 2. The archeological works in Brno in September 2007 (photo by A. Marek)

Podziemia w kościele pw. Panny Marii w Křtinach były aż do początku lat dziewięćdziesiątych zupełnie nieznanne. W grudniu 1990 r. podczas systematycznych badań prowadzonych przez grotolazów pod kierunkiem Marka Šenkyřika z Klubu Speleolo-

¹ ticbrno.cz/cs/podzemi/kostnice-u-sv-jakuba z dnia 10.10.2014

gicznego z Brna potwierdzono istnienie podziemi. Jednakże ich odkrycie nastąpiło 9 lutego 1991 r. Krypta o szerokości od 1,4 do 2,9 m, długości 9,5 m i wysokości od 2,8 do 4 m stanowiła fragment podziemnego labiryntu, dochodziło do niej bowiem kilka korytarzy. Dno krypty przykrywała warstwa szczątków kostnych na głębokości 1-2,2 m. W kostnicy spoczywały co najmniej 974 szczątki ludzkie. Najbardziej niezwykłym odkryciem podziemi było dwanaście czaszek. Na każdej z nich znajdowały się oznaczenia w kształcie wieńca laurowego i symbol litery „T” na czole. Rysunki wykonane były barwnikiem zawierającym mieszaninę węgla drzewnego i tłuszczu zwierzęcego. Według historyków rysunki datowane były na XVII w. Przeprowadzone na Uniwersytecie Masaryka w Brnie badania antropologiczne wykazały, że znalezione szczątki ludzkie pochodzą z XVI-XVIII w. Do przyczyn zgonów należały najczęściej zmiany patologiczne, choroby oraz urazy i złamania doznane podczas działań wojennych (Šenkyík i in. 1994). Po wielu latach przygotowań 23 października 2005 r. kaplicę uroczyście otwarto. Dla turystów dostępna jest ona po wcześniejszym uzgodnieniu.

Do pozostałych kostnic o mniejszym, lokalnym znaczeniu należy zaliczyć te znajdujące się w: kościele pw. św. Bartłomieja w Kolinie, kościele pw. św. Mikołaja w Nížkovie, kościele pw. św. Jakuba Starszego w miejscowości Velká Losenice oraz kościele pw. św. Waclawa w Mikulovie.

Pośród ośmiu ossuariów (tab. 1) zlokalizowanych na terenie Republiki Czeskiej tylko popularność kostnicy w Kutnej Horze ma zasięg międzynarodowy. Wynika to z dość nietypowego wystroju, a także z bliskości położenia innych cennych obiektów

Tabela 1

Udostępnianie kaplic czaszek do celów turystycznych

Table 1

Skulls chapels available for tourism

Obiekt	Miejscowość	Zwiedzanie	Cena* w CZK
Kaplica pw. Wszystkich Świętych	Kutna Hora	codziennie	90
Kościół św.św. Piotra i Pawła w Mělniku	Mělnik	codziennie, bez poniedziałków	30
Kościół św. Jakuba	Brno	codziennie, bez poniedziałków	140
Kościół św. Bartłomieja	Kolin	kwiecień-październik, pozostałe miesiące – telefon	40
Kościół św. Mikołaja	Nížkov	kontakt telefoniczny	opłata dobrowolna
Kościół św. Jakuba Starszego	Velká Losenice	kontakt telefoniczny	opłata dobrowolna
Kościół św. Waclawa	Mikulov	czerwiec-sierpień codziennie, pozostałe miesiące – kontakt telefoniczny	20
Kościół pw. Panny Marii	Křtiny	kontakt telefoniczny	opłata dobrowolna

* Cena biletu dla 1 osoby dorosłej w 2014 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie stron internetowych obiektów sakralnych

tów, takich jak choćby katedra św. Barbary, która w 1995 r. została wpisana na listę dziedzictwa kulturowego UNESCO, kolegium jezuickie, kościół św. Jakuba, kopalnia srebra, mennica, Dom Włoski oraz wiele innych zabytkowych obiektów architektury sakralnej i świeckiej. Udostępniona stosunkowo niedawno kaplica czaszek w Brnie nie jest tak znana. Stanowi drugie po paryskich katakumbach ossuarium pod względem liczby złożonych szczątków ludzkich. Mając na uwadze liczne zabytki Brna i sąsiedztwo obszaru krasowego z licznymi jaskiniami, można sądzić, że w dość krótkim czasie stanie się ona jedną z ważniejszych atrakcji odwiedzanych przez turystów. Pozostałe obiekty wymagają zdecydowanie większej promocji. Mają one raczej zasięg regionalny.

Krypty

Drugim rodzajem obiektów grzebalnych są krypty (gr. *kryptos* – ukryty). Stanowią je podziemia kościelne przeznaczone na pogrzeby głównie zakonników i dostojników duchownych, ale także osób świeckich. Na terenie Republiki Czeskiej istnieje wiele takich obiektów (tab. 2), w których zwiedzający mogą oglądać złożone na posadzkach, poddane naturalnej mumifikacji, ciała ludzkie bądź umieszczone w trumnach.

Krypta w klasztorze kapucynów przy kościele Znalezienia św. Krzyża w Brnie była założona w połowie XVIII w. Chowano w niej dobroczyńców i szlachtę do końca lat osiemdziesiątych XVIII w., m.in. Moritza Grimma – architekta wspomnianego klasztoru i kościoła. W krypcie pochowano 150 ciał, a 41 z nich przetrwało w dobrze zachowanym stanie do dnia dzisiejszego (Horký 1991). Krypta kapucynów została otwarta dla turystów w 1925 r.

W podziemiach klasztoru w Broumowie znajdują się 34 mumie pochodzące z XVIII i XIX w. W połowie lat osiemdziesiątych XX w. podczas prac wykopaliskowych prowadzonych obok kościoła św. Prokopa w Vamberku doszło do uszkodzenia kanalizacji. W następstwie tego woda przedostała się do krypty, a na skutek panującej w podziemiach wilgoci mumie uległy rozkładowi. Z około 50 sztuk zdołano zabezpieczyć 34. Przez kilka lat przechowywano je w Gminnym Muzeum Gór Orlickich (Okresní muzeum Orlických hor). Do klasztoru broumovskiego przewieziono je w 2000 r. Obiekt jest udostępniony turystom².

Krypta pod kościołem pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny i św. Ignacego w miejscowości Klatovy stanowi część kościoła budowanego w latach 1656-1676. Było to miejsce spoczynku zakonników (jezuitów), a także osób zasłużonych. Do 1784 r., a więc daty oficjalnego zakazu pogrzebów wydanej przez Józefa II, zostało pochowanych w krypcie 200 osób. Podczas prac prowadzonych w latach trzydziestych XX w. zasypano wiele chodników i szybów, co doprowadziło do zmiany mikroklimatu. Efektem tych działań było zniszczenie 140 mumii. Przeniesiono je na cmentarz przy kościele św. Jakuba v Klatovych i tam pochowano (Bílková i in. 2002). Krypty dostępne są dla zwiedzających codziennie.

W Mnichovie, w kościele św. św. Piotra i Pawła znajduje się krypta, w której mieszczą się z mumifikowane ciała zmarłych. Pogrzeby odbywały się do 1784 r. Ze

² www.klasterbroumov.cz/pl/vamberecke-mumie z dnia 16.10.2014

względu na zły stan zachowania mumii prowadzony jest ich monitoring. Zwiedzanie jest możliwe od maja do października w grupach do pięciu osób po wcześniejszej rezerwacji (Bílková i in. 2002).

Tabela 2

Udostępnianie krypt na cele turystyczne

Table 2

Crypts available for tourism

Obiekt	Miejscowość	Zwiedzanie	Cena* w CZK
Kościół Znalezienia św. Krzyża	Brno	codziennie	70
Klasztor Benedyktynski	Broumov	czasowo niedostępne	brak
Kościół Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny i kościół św. Ignacego	Klatovy	codziennie	90
Kościół św. św. Piotra i Pawła	Mnichov	maj-październik	opłata dobrowolna
Kościół św. Mikołaja	Jaroměř	niedostępne	brak
Kościół pw. św. św. Piotra i Pawła	Kralovice	prace konserwacyjne	brak
Kościół pw. św. Marii Magdaleny	Karlove Vary	maj-wrzesień	brak
Kaplica św. Jana Chrzciciela	Český Dub	kwiecień-wrzesień	60
Bazylika św. Prokopa	Třebíč	codziennie	60
Katedra pw. św. św. Wita, Wojciecha i Waclawa	Praga	czasowo niedostępne	brak
Kościół św. św. Cyryla i Metodego	Praga	wtorek-niedziela	75
Bazylika św. Jerzego	Praga	codziennie	250**
Kościół św. Małgorzaty na Brevnovie	Praga	sobota, niedziela	80
Kościół św. Prokopa	Sázava	maj-wrzesień oprócz poniedziałków, październik-kwiecień weekendy	50
Kościół pw. św. Waclawa	Plasy	rezerwacja telefoniczna	opłata dobrowolna
Kaplica pw. Chrystusa Odkupiciela	Třeboň	kwiecień-październik	60
Kościół Wniebowzięcia NMP	Velehrad	kwiecień-październik	50
Kompleks zamkowy	Teplice	codziennie oprócz poniedziałków	50
Klasztor	Kadaň	kwiecień-październik rezerwacja telefoniczna	30
Kościół św. Havla	Poříčí nad Sázavou	rezerwacja telefoniczna	brak
Kościół Narodzenia Marii Panny	Doksany	kwiecień-listopad	50

* Cena biletu dla 1 osoby dorosłej w 2014 r.

** Bilet pakietowy obejmujący zwiedzanie innych obiektów na Hradczanach

Źródło: opracowanie własne na podstawie stron internetowych analizowanych obiektów

Kolejne mumie znajdują się w krypcie kościoła św. Mikołaja w Jaroměřu. Zachowało się 11 zmumifikowanych ciał dzieci i 30 dorosłych mieszczan, mieszkań-

ców miasta. Wśród pochowanych znajduje się babcia kompozytora Bedřicha Smetany czy rzeźbiarz Řehoř Thény, przyjaciel i uczeń rzeźbiarza Matyáše Bernarda Brauna. Krypta jest niedostępna, wyjątkowo była otwarta dla zwiedzających 13 i 14 września 2014 roku³.

Pod kościołem pw. św. św. Piotra i Pawła w miejscowości Kralovice znajduje się krypta, w której oglądać można w szklanych trumnach członków rodziny Gryspeks. Obecnie z powodu złego stanu wentylacji przeniesiono je w inne miejsce do czasu przeprowadzenia remontu⁴. Obiekt planuje się udostępnić zwiedzającym.

W krypcie kościoła pw. św. Marii Magdaleny w Karlovych Varach przechowywane są szczątki kostne pochodzące z dawnego cmentarza, który w 1784 r. został zniszczony. Krypta jest udostępniana turystom między majem a wrześniem. W pozostałym okresie istnieje możliwość zwiedzania po dokonaniu rezerwacji.

W romańskiej krypcie pod kaplicą św. Jana Chrzciciela w miejscowości Český Dub znajduje się grób zawierający szczątki mnichów zakonu joannitów. Zostały one znalezione podczas wykopalisk archeologicznych w klasztorze (Bílková i in. 2002). Obiekt jest udostępniony zwiedzającym w okresie kwiecień-wrzesień.

W Třebíču najcenniejszym obiektem jest krypta bazyliki św. Prokopa pochodząca z 1220 r. Romańska krypta, będąca najstarszą częścią kościoła, ma 27 m długości i 8,5 m szerokości. Sklepienie krzyżowo-żebrowe wsparte jest na 50 kolumnach. Początkowo krypta używana była jako miejsce chowania mnichów. Po usunięciu szczątków i oczyszczeniu krypty wykorzystywano ją w XVI w. jako piwnice browaru (Bílková i in. 2002). Obiekt jest udostępniony do zwiedzania.

Na terenie Pragi zachowało się kilka krypt. W podziemiach katedry pw. św. św. Wita, Wojciecha i Waclawa znajduje się krypta św. św. Kosmy i Damiana, która stanowiła część romańskiej bazyliki. Podczas późniejszych prac budowlanych natrafiono na grób z lapidarium, w którym zgromadzono fragmenty rzeźb i detali architektonicznych romańskich i gotyckich. W sąsiedniej krypcie, przebudowanej przez architekta Kamila Roškota w latach 1928-1935, znajdują się grobowce królewskie. Są w niej pochowani królowie czescy i ich rodziny: Karol IV oraz jego cztery małżonki i synowie Waclaw IV i Jan Zgorzelecki, a także Władysław Pogrobowiec, Jerzy z Podiebradów, Rudolf II Habsburg oraz córka cesarzowej Marii Teresy – Maria Amelia (Burian, Svoboda 1975). Od kilku lat krypta nie jest udostępniana zwiedzającym.

Nietypową funkcję pełni obiekt w kościele św. św. Cyryla i Metodego w Pradze. Barokowa krypta stała się w czerwcu 1942 r. miejscem schronienia spadochroniarzy, którzy brali udział w akcji „Anthropoid”, dokonując zamachu na protektora Czech i Moraw Reinharda Heydricha (Kroh 2007). Jest to miejsce upamiętniające obronę przed nazistami i samobójczą śmierć zamachowców. Po 1945 r. krypta stała się bardzo ważnym miejscem historycznym, zorganizowano tam niewielką ekspozycję. Jednak po 1948 r. w reżimie komunistycznym obiekt ten został zamknięty. Po aksamitnej rewolucji z inicjatywy Evy Šuvarskéj i Dziekana Kościoła Prawosławnego Czech Jaroslava Šuvarského utworzono Narodowy Pomnik Bohaterów Heydrichiady.

³ radec.idnes.cz/krypta-s-mumiemi-se-otevre-v-jaromeri-dwx-/hradec-zpravy.aspx?c=140910_2098067_radec-zpravy_kvi z dnia 15.11.2014

⁴ www.gryspek.cz/mumie.html z dnia 18.10.2014

Od 28 września 1995 r. kryptę można zwiedzać, zaś w 2010 r. wzbogacono ją o nową wystawę⁵. Jest udostępniona zwiedzającym w ciągu całego roku.

Pozostałe praskie krypty znajdują się w bazylice św. Jerzego oraz w kościele św. Małgorzaty na Brevnovie (fot. 3).

Fot. 3. Krypta pod kościołem św. Małgorzaty w Pradze (fot. T. Marek)

Photo 3. The crypt under the church of St. Margaret in Prague (photo by T. Marek)

W podziemiach kościoła św. Prokopa w miejscowości Sázava znajdują się relikwie tego pustelnika. W późniejszym okresie krypta stanowiła miejsce grzebalne zasłużonych osobistości. W XV w. świątynia została opuszczona i popadła w ruinę. Pod koniec XVI w. górnicy wydobyli z podziemi szczątki św. Prokopa wraz z pozostałymi kośćmi i przewieziono je do Pragi. W 1669 r. praski arcybiskup przekazał ramię św. Prokopa kościołowi w Sázavie. Obiekt ten stał się dość ważnym miejscem pielgrzymkowym w Czechach.

W miejscowości Plasy, w miejscu dawnego cmentarnego kościoła pw. św. Wacława, został założony grobowiec dla Klemensa Wenzela von Metternicha – austriackiego „Kancelerza Domu, Dworu i Cesarstwa”. Polityk ten zakupił w 1826 r. posiadłości należące do cystersów, a sąsiadujący kościół polecił przebudować na grobowiec. Zajmuje on cały plan piętra budynku kościoła. W dwóch niszach znajdują się żelazne konstrukcje do przechowywania trumien. Po każdej ze stron znajduje się po 15 trumien, w których spoczywa rodzina Metternicha (Hoffmannová 1991). Kryptę można zwiedzać po uprzedniej rezerwacji.

Wśród obiektów podziemnych uwagę zwraca krypta w miejscowości Třeboň. Kaplica pw. Chrystusa Odkupiciela w parku zamkowym wybudowana w 1877 r. skrywa

⁵ www.pamatnik-heydrichiady.cz z dnia 18.10.2014

26 trumien, w których spoczywają członkowie rodziny Schwarzenberg. Krypta jest udostępniana turystom między 29 marca a 2 listopada.

Podziemia Velehradu tworzą lapidarium i krypta o długości 400 m, znajdujące się pod kościołem Wniebowzięcia NMP. Niegdyś krypta służyła jako miejsce grzebania zakonników i dobroczyńców. Obecnie ma znaczenie symboliczne. W jednym z pomieszczeń umieszczono siedem czaszek i kilka kości. W lapidarium znajduje się romański nagrobek ołomunieckiego proboszcza Alexia z 1282 r. (Bílková i in. 2002). Podziemia są dostępne dla zwiedzających.

Z dalszych krypt udostępnionych zwiedzającym na uwagę zasługuje ta będąca pozostałością po romańskiej bazylice w Teplicach. Obecnie jest ona częścią kompleksu zamkowego, a jej fragmenty zostały odkryte podczas badań archeologicznych w latach 1954-1957. Nieco później, bo w 1990 r., odnaleziono pozostałości dwóch grobowców. Renowacja krypty została przeprowadzona w 2008 r.

Podziemia klasztoru w Kadaniu wykorzystywane są od 2001 r. do celów turystycznych. Znajduje się tam ekspozycja geologiczno-archeologiczna – dostępna dla zwiedzających od kwietnia do października, w pozostałym okresie po uprzedniej rezerwacji.

Romańskie krypty znajdują się w innych obiektach sakralnych takich, jak: kościół św. Havla w Poříčí nad Sázavou czy kościół Narodzenia Marii Panny w Doksanach.

Skalne kaplice

Oprócz typowych podziemi sakralnych uwagę turystów zwracają podziemia naturalne, które wykorzystano jako miejsca modlitwy lub schronienia w okresie przesładowań religijnych. Do najbardziej znanych podziemnych kaplic należą te w miejscowościach Mníšek pod Brdy, Velenice i Svatý Jan pod Skalou.

Sakralne podziemia znajdują się w miejscowości Svatý Jan pod Skalou (fot. 4). Świątynia pw. Narodzenia św. Jana Chrzciciela, pochodząca z lat 1657-1661, połączona jest z jaskinią św. Ivana oraz ze skalnym kościołem Panny Marii. W trawertynowej jaskini znajdują się obiekty należące do pustelnika, zaś w przylegającym skalnym kościółku zachował się renesansowy ołtarz z rzeźbą Marii Panny oraz symboliczny grób św. Ivana. Do jaskini przylega krypta, w której spoczywa 150 mnichów z miejscowego benedyktyńskiego klasztoru. Obok jaskini bije lecznicze źródło św. Ivana (Ševčík 2010).

Kościół św. Marii Magdaleny na Skałce w miejscowości Mníšek pod Brdy jest ciekawym przykładem połączenia budowli barokowej z kryjącą skalne wnętrze kaplicą. W XVII w. właściciel majątku Mníšek pod Brdy Servatius Ignacy Engel z Engelfluss rozpoczął budowę kościoła na skale i klasztoru dla czterech mnichów. Wnętrze kościoła miało przypominać grotę w Sainte-Baume, leżącą nieopodal Marsylii, w której to według legendy Maria Magdalena przez 33 lata wiodła pustelnicze życie. Skalna kaplica miała nietypowy charakter, jej wygląd nawiązywał bowiem do jaskini. Uwagę zwracały liczne, choć sztuczne stalaktyty. Kościółek został zdewastowany w latach pięćdziesiątych XX w., kiedy w okolicy uruchomiono kopalnię żelaza. Wówczas to zatracił swój niepowtarzalny charakter (Stojdl 1924).

Do innych naturalnych podziemi wykorzystywanych jako obiekty sakralne należy zaliczyć kaplicę Bożego Grobu w miejscowości Velenice. Została ona wybudowana w la-

Fot. 4. Svatý Jan pod Skalou (fot. A. Marek)
Photo 4. Svatý Jan pod Skalou (photo by A. Marek)

tach 1710-1711. Początkowo zastępowała kościół, który zbudowano we wsi w 1735 r. W późniejszym okresie kaplicę wykorzystywano jako miejsce pielgrzymkowe. W komorach jaskini miejscowy rzeźbiarz Schielle wyrzeźbił reliefy nawiązujące do scen z Tajemnic Różańca (Bílková i in. 2002). Od 2002 r. kaplica jest zamknięta, ale możliwe jest jej zwiedzanie (klucze dostępne w Urzędzie Miasta).

Do pozostałych wykutych w skałach piaskowcowych należą kaplice: św. Ignacego w miejscowości Všemily, św. Ducha i Grobu w miejscowości Liběchov, kaplica w okolicach Kunratic oraz ta we Svojkovie.

Podsumowanie

Podziemia w obiektach sakralnych stanowią dużą atrakcję turystyczną. Coraz więcej tego rodzaju miejsc udostępnia się turystom, co wzbogaca ofertę turystyczną i pielgrzymkową poszczególnych miejscowości. Krypty, w których grzebano zmarłych, stały się nie tylko miejscem wiecznego spoczynku ludzi, ale również stanowią miejsce zadumy i refleksji osób je odwiedzających. Ze względu na złożone w kryptach i kaplicach relikwie świętych często są one obiektami turystyki pielgrzymkowej.

W dobie kształtowania się różnego rodzaju form turystyki, w tym tanatoturystyki, podziemia pełnią funkcję edukacyjną. Podczas zwiedzania można zapoznać się z różnorodnymi stylami architektonicznymi, budową i wystrojem oraz towarzyszącym mu detalom architektonicznym. Przykładem mogą tu być krypty w kościele św. Małgorzaty w Pradze oraz św. Havla w Poříčí nad Sázavou pod kościołem Narodzenia Ma-

rii Panny w Doksanach. Niekiedy krypty odgrywają rolę muzeów z ekspozycjami: archeologiczną, geologiczną (krypta w klasztorze w Kadaniu) czy historyczną (krypta w kościele pw. św. św. Cyryla i Metodego w Pradze). Najczęściej krypty pełnią swoją pierwotną funkcję – miejsca grzebalnego. Udostępnione turystom i pielgrzymom stały się swoistą „atrakcją turystyczną” wielu miejscowości. Zachowane elementy sztuki sepulkralnej pokazują detale, motta, inskrypcje popularne w poprzednich okresach, a zatem nawiązują do tradycji pogrzebowych. Od obsługi przewodnickiej można uzyskać informacje o sposobach grzebania zmarłych, obrzędach, jakie im towarzyszyły, rodzajach chorób nękających społeczeństwo, stanie zachowania kości czy prowadzonych badaniach antropologicznych. Coraz częściej podziemne obiekty sakralne stanowią jedno z ważniejszych miejsc turystycznych regionu, stąd też zaistniała potrzeba odpowiedniej ich promocji i reklamy. Obok najpopularniejszej formy przekazu, jaką jest obecnie internet, obiekty te pojawiają się na pocztówkach i w foldekach. Informacje o nich wykorzystuje się w przewodnikach, albumach i filmach promocyjnych.

Sakralna turystyka podziemna zyskuje na popularności. W ostatnich latach odkrytych i zmodernizowanych zostało w Republice Czeskiej wiele nowych obiektów. Faktem jest, że niektóre z nich osiągalne są dla turystów sporadycznie, jednakże przy zachowaniu odpowiednich warunków mikroklimatycznych mogą one zyskać przynajmniej na sezonowej dostępności, a tym samym wzbogacić region o walory antropogeniczne.

Literatura

- Bílková D., Cílek V., Hromas J., Novotná J., Vávra M., 2002, *Podzemí v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*, Praha
- Burian J., Svoboda J., 1975, *Zamek Praski*, tłum. H. Burek, L. Wdowiak, Praga
- Hanuš V., 2008, *Brněnská kostnice je druhá největší v Evropě*, Cestovatel.cz – časopis o cestování a pro cestovatele z dnia 4.03.2008
- Hoffmannová J., 1996, *Hrobka Metternichů v Plasích*, *Minulostí západočeského kraje*, XXXI, s. 189-206
- Horký L., 1991, *Kapucínská hrobka a kostel Nalezení sv. Kříže*, Brno
- Komsta A., 2013, *Problem dark tourism i jego możliwości w Polsce*, *Turystyka Kulturowa*, 2, s. 46-65
- Kroch A., 2007, *Praga*, Pruszków
- Kulich J., 2003, *Kutna Hora. Kościół św. Barbary i miasto*, tłum. T. Kowalski, Libice nad Cidlinou
- Kulich J., [2009?], *Kostnice. Ossuarium*, Libice nad Cidlinou
- Stasiak A., Tanaš S., 2005, *Przestrzeń sepulkralna w turystyce*, *Turystyka i Hotelarstwo*, 8, s. 9-42
- Stojdl L., 1924, *Skalka u Mnišku: její památky a dějiny*, Praha
- Ševčík J., 2010, *Svatý Jan pod Skalou*, Svatojánská společnost
- Šenkyřík M., Horáčková L., Benešová L., 1994, *Kostnice v podzemí chrámu Panny Marie ve Křtinách*. W: *Speleofórum '94*, Brno, s. 47-56
- Tanaš S., 2006, *Tanatoturystyka – kontrowersyjne oblicze turystyki kulturowej*, *Peregrinus Cracoviensis*, 17, s. 85-100

Tanaś S., 2008a, *Miejsce cmentarzy w turystyce kulturowej – wokół problemu badawczego*, Turystyka Kulturowa, 2, s. 4-16
Tanaś S., 2008b, *Przestrzeń turystyczna cmentarzy. Wstęp do tanatoturystyki*, Łódź
Tanaś S., 2008c, *Krypty i ossuaria w zakresie zainteresowań poznawczych turysty*. W: *W kręgu humanistycznej refleksji nad turystyką kulturową*, red. K. Kazimierczak, Poznań, s. 202-208
hradec.idnes.cz/krypta-s-mumiemi-se-otevre-v-jaromeri-dwx-/hradec-zpravy.aspx?c=A140910_2098067_hradec-zpravy_kvi z dnia 15.11.2014
ticbrno.cz/cs/podzemi/kostnice-u-sv-jakuba z dnia 10.10.2014
www.klasterbroumov.cz/pl/vamberecke-mumie z dnia 16.10.2014
www.gryspek.cz/mumie.html. z dnia 18.10.2014
www.pamatnik-heydrichiady.cz z dnia 18.10.2014

Summary

The aim of this article is to present the underground sacred objects in the Czech Republic. In the past, these undergrounds served different functions, mostly burial ones. There were presented ossuaries, crypts with mummified bodies and the undergrounds with different exhibitions. The architectural diversity of the undergrounds is an additional advantage. It allows tourists to get to know the old styles. Based on field research and the available literature, there were made the inventory of objects as regards introducing them for the needs of tourist attendance.

